

ODA TARİHİNDEN

KAMU ÖNCÜLÜĞÜNDE ELEKTROMEKANİK SANAYİNİN ÖRGÜTLENMESİ

Teoman TÜMER

*Bu sayımızda.
Elektrik
Mühendisleri
Odası
tarafından
13-14 Aralık
1979 yılında
Ankara'da
düzenlenen
• Türkiye'de
Elektrik
Enerjisi Sorunu
ve
Elektromekanik
Sanayiinin
Etkisi" konulu
9. teknik
Kongre'ye
Teoman Tümer
tarafından
sunulan
bildiriyi
yayınliyoruz.*

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası'nın düzenlediği "Elektrik Enerjisi ve Elektroteknik Ekipman Sanayii ile İlişkisi" adlı bu kongrede Türkiye'nin yegane entegre Elektroteknik ekipman Sanayii olan TEMSAN'ı tanıtmaktan büyük mutluluk duyacağım. Türkiye'nin elektrik enerjisi sorunları ile elektroteknik ekipman sanayii'nin doğrudan doğruya ilgili olduğu artık görmezlikten gelinemez, öyleyse problem bir an önce ve süratle bu sanayi'nin kurulması problemidir.

İşte bu tebliğle size bu sanayi'nin ne zaman kurulmasının düşünüldüğü, ne zaman harekete geçildiği ve bugün ne halde olduğu konusunda biraz bilgi vermek istiyorum.

Tabii bu konuda karşılaşılan güçlükler ve verilen mücadeleden de bahsetmeden edilemez.

2. NEDEN KAMU SEKTÖRÜ

Ağır Elektromekanik Ekipman Sanayii'nin kamu öncülüğünde kurulması fikri üçüncü beş yıllık planın hazırlanması sırasında ortaya çıkmış ve planda yer almıştır. Bu fikrin oluşmasını geliştiren sebepler şöyle sıralanabilir.

- Ağır Elektromekanik Ekipmanı kullananların yani müşterinin genellikle Devlet kuruluşları olması. Başta TEK olmak üzere DSI ve İller Bankası, DDY birer Devlet kuruluşu olarak alıcılar arasında bulunmaktadır. Bunun dışında Petrokimya, Çimento de diğer özel sektör sanayii de alıcılar arasında olacaktır.
- Yatırım hacminin büyüklüğü. Böyle bir sanayi yaklaşık 30 Milyar TL. yatırımı icap ettirmektedir.

385- ELEKTRİK A Q
MÜHENDİSLİĞİ 4 O

dir. Bunun için de yeterli bir sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu miktar özel sektörün imkanlarını aşmaktadır.

- c. Bu sanayii kolunda kara geçiş süresi uzundur. 5 yıl sonra kâra geçilebileceği, sermayenin geri ödenmesi için de 10 yıl gerekeceği hesaplanmıştır. Özel sermayenin el attığı konular daha çabuk kâr getiren konulardır.
- d. Kâr oranı düşüktür, özel sermaye Devlete satacağı bu mallardan fazla kâr etmeyi bekleyemez.
- e. Bu derece yüksek teknoloji gerektiren bir sanayi pahalıdır ve büyük ölçüde eğitimi gerektirir, özel eğitim merkezlerinin kurulması normaldir. Bilhassa başlangıçta 500 Mühendis, 750 Teknisyen ve 4000-7000 İşçinin eğitilmesi söz konusu olmaktadır. Eski eğitim projesi 160 Milyon TL olarak saptanmıştır.
- f. İhracat imkanının az olması. Ağır elektromekanik ekipman imal eden ülkeler genellikle ürettiklerini %80-95 kadarını ülke içinde kullanmaktadırlar. Bu da özel sektör için hiç özendirici değildir.
- g. Bu sanayinin araştırma-geliştirme masrafları da çok büyük olmaktadır. Genellikle seri imalat söz konusu değildir. Her türbin, jeneratör, büyük motorlar ve buhar kazanı alınan Know-How'lara göre ayrı ayrı hesaplanıp dizayn edilecektir. İmalat resimleri hazırlanacaktır. Sermayenin kit olduğu ülkemizde özel teşebbüsün sabır ve uzun süre isteyen bu işlere sermaye yatırması beklenemez, veya devletle ortaklık şeklinde güvenceli bir uygulama arayışına gerek vardır.
- h. Belki de en büyük gerçek özel sektörün bu sanayi koluna bazı küçük girişimler hariç şimdiye kadar el atmamış olmasıdır. Anılan küçük girişimler genellikle seri imalatın söz konusu olduğu, dağıtım trafoları ve kesici imalatı gibi konulardır.
- i. Diğer taraftan devletin enerji politikasını etkileyecek böyle bir sa-

“Belki de en büyük gerçek özel sektörün bu sanayi koluna bazı küçük girişimler hariç şimdiye kadar el atmamış olmasıdır.”

nayi kolunun kamu elinde olması gerekli görülmektedir.

3. KAMU ÖNCÜLÜĞÜNDE AĞIR ELEKTROMEKANİK EKİPMAN SANAYİNİN TARİHÇESİ

Bundan önceki I. ve II. Plan dönemlerinde ağır elektroteknik ekipman sanayinde kayda değer bir gelişme olmadığından doğrudan doğruya III. plan döneminden başlayacağım.

3.1. III. Plan Dönemi

Üçüncü plan büyüklük ve hedeflerin tesbitinde; elektrik makineleri ve şebeke cihazları ile iletkenler ve yarı mamuller ile elektrik enerjisi yatırımlarında artış olmasına ve hatta bu dönemin gerek uzun dönem gelişme hedeflerine ulaşılacağı gerek uzun dönem teknoloji üretiminde ilk adımların atılacağı bir dönem olması kararlaştırılmıştır.

Üçüncü plan döneminde gene kamu yatırımlarının daha çok ağır elektromekanik makina ve ekipman üreten sanayi ve araştırma kurumlarında yoğunlaştırılmasına karar verilmiştir.

Bu cümleden olmak üzere 10 Nisan 1977 tarih ve 15905 sayılı Resmi gazetede yayınlanan "1977 yılı program Yatırım Projeleri" başlıklı metinde (sayfa 202) TEK. GN. MD.lüğüne

ait 760220010 proje no'lu Ağır Enerji Makinaları Kompleksi adlı projenin Buhar Türbini, Su Türbini, Motor ve Jeneratör İmalatı, Proje hazırlama ve arsa alımı için ayrılmış olduğu 1976-80 tarihleri arasında gerçekleştirileceği proje tutarının dış 801.823.000, iç 1.914.696.000 TL olacağı 1977 yılındaki yatırımın dış 15 Mil. TL ve iç 43.875 Mil. TL olacağı gösterilmiştir.

Bu proje sonradan TEMSAN kurulduktan sonra TEMSAN'a devredilmiştir. Bu transfer 1977 yılı Bütçe Kanunu sayfa 1132 de R-cetvelinin 940 Mali Transferler bölümünde yer almıştır.

Diğer yatırımlar ise İller Bankası Gn. Md. lüğünün orta gerilim kesici fabrikası ile MKEK Gn. Md.nün idame yatırımınıdır.

Bu devrede Elektromekanik imalatla uğraşan devlet kuruluşu olarak, tek ve üç fazlı sayaç imal eden MKEK ve elektrikli tren imal eden DDY görülmekte ise de bu kuruluşlar sınırlı bir teknoloji ile ve yabancı Know-How'la sınırlı bir imalat yapmaktadır. Diğer taraftan bu konular TEMSAN'ın uğraşı alanına girmemektedir.

3.2. TEMSAN'ın Kuruluşu

TEMSAN 7 Aralık 1975 gün ve 15435 sayılı Resmi gazete sayfa 51e yayınlanan kararname ile kurulmuştur. 7/10907 sayılı kararda; "kurulmakta olan 100 Milyon TL. sermayeli ve esas mukavelesi ekli Türkiye Elektromekanik Sanayi Anonim Şirketi (TEMSAN)'nın sermayesine ilişkin listede adları yazılı kurumların hisselerinde gösterilen oran ve miktarlarda katılmalarına izin verilmesi, ilgili Bakanlıklarla, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının uygun görüşlerine ve bu kurumların yönetim kurulu kararlarına dayanan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 11.11.1975 tarihli ve 20-367-M sayılı yazısı üzerine 12.3.1964 tarihli ve 440 sayılı kanunun 4 ve 5'inci maddelerine göre Bakanlar Kurulunca 13.11.1975 tarihinde kararlaştırılmıştır." denilmektedir.

Aynı yerde yayınlanan esas mukavelelerin 6'ncı maddesine göre beherinin kıymeti 1000.-TL olan 100.000

adet hisse ortaklar arasında yandakii şekilde dağıtılmıştır.

9.2.1977 Tarihinde Ticaret Bakanlığınca tescil ile Ankara Asliye İkinci Ticaret Mahkemesi 977/29 E. 977/41. karar sayılı hükmü ile 9.2.1977 tarihinde tasdik edilmiştir.

16.2.1977 Tarih ve III seri-160 sayılı Türkiye Ticaret Sicil Gazetesinde ilan edilmiştir. Kuruluş Anonim Şirketlerin ani kuruluş usulü izlenerek gerçekleştirilmiştir.

Şirketin maksat ve mevzuu şirket esas mukavelesinin 3 üncü maddesinde bu şekilde belirtilmiştir.

Şirket her çeşit türbinleri, buhar kazanları, büyük alternatörler, transformatörler, elektrik nakil hattı teçhizat ve emsali teçhizatı imal etmek esas gayesiyle kurulmuştur.

Bu maksatla şirket, mevzuu ile ilgili hususlarda;

- Döküm, dövme, işleme, imal ve sair fabrika imalathane, atelye ve servis istasyonları kurup işletebilir.
- Yerli ve yabancı firmalarla imalat için gerekli lisans ve teknik yardım temini ile ilgili anlaşmalar yapabilir.
- İmalat mevzularıyla ilgili olarak zaruri aksam yedek parça, takım ve teçhizat ithal edebilir ve ettirebilir.
- Şirket mevzuu ile ilgili hususlarda Kara ve Deniz nakliyatı için gerekli vasıtaları satın alabilir, ithal veya imal ettirebilir, kiralayabilir veya kiraya verebilir.
- Şirketin mevzuu ile ilgili olmak üzere yerli ve yabancı firmalardan mümessillik, acentalık alınması ve verilmesi gibi hususlarda mukaveleler akdedebilir. Mevzuu ile ilgili diğer kuruluşlara ortak olabilir. Yeni ortaklıklar kurabilir.
- Faaliyet mevzuu ile ilgili her türlü iç ve dış ticari, sınai, mali ve hukuki iş ve muameleleri yapabilir.
- Şirket ortak hisse nisbetleri aynı olacak şekilde kuracağı bir tevzii şirketi vasıtasıyla satış, bakım ve satış sonrası hizmetleri ifa edebilir.
- Şirket işgal mevzuu ile ilgili her nevi gayri menkul alabilir, satabilir, inşa edebilir ve ettirebilir, kira-

	Adet	Tutarı (TL)	Payı (%)
1. Makina ve Kimya End. Kurumu (MKEK)	29.000	29.000.000	29
2. Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)	10.000	10.000.000	10
3. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	10.000	10.000.000	10
4. Vakıflar Bankası	10.000	10.000.000	10
5. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB)	41.000	41.000.000	41
	100.000	100.000.000	100

layabilir, bunlar üzerinde ipotek rehin ve her türlü kanuni haklar tesis edebilir ve ettirebilir.

- Şirket kendi bünyesinde personel yardımı sandığı kurmak ve idame ettirmek maksadıyla kârından gerekli fonu ayırabilir. *
- Mevzuu ile ilgili araştırma geliştirme, personel yetiştirme ve buna benzer faaliyetlerde bulunabilir.
- Devlet, mahaHi idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından kurulmuş şirketlerin, yerli ve yabancı şirketlerin çıkaracakları hisse senetlerini satın alabilir, satabilir, devredebilir ve bunlar üzerinde diğer her türlü hukuki muameleleri yapabilir.

Yukarıda gösterilen muamelelerden başka ilerde şirket için faydalı ve lüzumlu görülecek başka işlere girişmek istendiği takdirde idari meclisinin teklifi üzerine keyfiyetin Umumi Heyetin tasvibine sunulacak ve bu yolda karar alındıktan sonra dilediği işleri yapabilecektir.

İlk Aşamada Tasarlanan Yatırımlar

- Diyarbakır'da
 - Su, Buhar, Gaz Türbinleri Fab.
 - Pompa Fabrikası
 - Dökümhane
- Malatya'da
 - El. Motoru ve Jeneratör Fab.
 - Transformatör Fabrikası
- Elazığ'da
 - Salt Cihazlar Fabrikası
 - Aliminyum İletkenler Fab.
- Yozgafda
 - Kazan Fabrikası

İlerde de bahsedeceğimiz gibi bazı yatırım konuları ve yerleri sonradan değiştirilmiştir.

TEMSAN'ın iştirakleri; 10,5 Milyon TL. ile MAKSAN (%25) ve 10 Milyon TL. ile ÇESTAŞ (%10 hisse) dir.

3.3. IV. Plan Dönemi

IV cü beş yıllık plan enerji yatırımlarına öncelik ve ivedilik sağlarken TEMSAN'la ilgili bazılarını aşağıya aldığımız maddeleri de içine almakta idi.

642. IV Plan döneminde elektrik enerjisi sektörüne 166,8 Milyar TL. yatırım yapılmasını öngörmektedir.

2270. IV Plan döneminde bu sektörde 6,5 Milyar TL. lık yatırım öngörülmüştür. Bu yatırımlar daha çok elektrik makina ve şebeke cihazları üretimini (özellikle ağır elektronik ekipmanları ile kesicilerin üretimini) gerçekleştirmek üzere yapılacaktır.

2257. Ağır Elektronik Ekipman Sanayii'nin kamu öncülüğünde kurulması ve geliştirilmesi üçüncü beş yıllık plan'da ilke olarak kabul edilmiştir. Bu konuda Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) dönem içinde ön çalışmalarını bitirmiş, 1976 ve 1977 yılı yatırım programlarına türbin, jeneratör ve büyük elektrik motorları üretimi yapacak bir kompleks yatırımı almıştır. Ayrıca 1975 yılı sonunda aynı konuları kapsayan daha geniş amaçlı Türkiye Elektromekanik Sanayii A.Ş. nin (TEMSAN) kuruluş kararnameyi yayınlanmıştır. Dönem içinde söz konusu kuruluşların çalışmalarında bir koordinasyon sağlanamamıştır.

2271. (1) Elektromekanik Sanayii'nin kurulması ile ilgili olarak yapılacak olan fizibilite çalışmaları TEMSAN'ın da katılması ile TEK tarafından yürütülecektir. TEK ile TEMSAN arasında işbirliği yapılacak TEMSAN'ın sorunları ivedi olarak çözülecek ve TEMSAN yurt içinde ağır Elektromekanik makina ve teçhizat üretecek ana kuruluş haline getirilecektir.

Burada biraz da 1979 yılı programının uygulanmasına dair kararnamedeki ilginç maddelere değinelim.

- Elektroteknik ekipman sanayii'nin kurulması ile ilgili olarak TEK ve TEMSAN'ın yabancı teşekkülle yürüttüğü fizibilite çalışmaları tamamlanarak, yatırımlara geçilecek, her hangi bir aşamada ortaya çıkacak sorunlarının çözümüne öncelik tanınacak, bu konuda eşgüdüm DPPde sağlanacaktır.
- Gemi inşaatı ve maden işletmeleri için teşvik alan projelerin dışında jeneratör ve dizel-elektrojen grubu ithalatı TEMSAN tarafından yapılacaktır.
- Enerji üretimi, iletimi ve dağıtımında kullanılan tüm yatırım mallarının yurt içinde üretimine ve bu alanda üretim yapacak tesislerin kamu eliyle kurulmasına öncelik verilmesi için tüm önlemler alınacaktır. TEK ve TEMSAN'ın birlikte yürüttükleri yatırım projesinde karşılaşılabilecek tüm sorunların ivedilikle çözümü için gerekli koordinasyon sağlanacaktır.

3.4. TEK-TEMSAN İkilemi ve İşbirliği

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, başlangıçta Ağır Elektroteknik ekipman sanayiinde yatırım yapacak iki kuruluşa birden müsaade verilmiş (TEK ve TEMSAN); bu da TEK ile TEMSAN arasında bir sürtüşme doğmasına sebep olmuştur. Daha sonra DPT'nin koordinasyonu ile IV beş yıllık plan hedefleri yönünde bir işbirliği sağlanarak bu sürtüşme ve ikilem giderilmiştir.

1978 Yılı programının uygulanması koordinasyonu ve izlenmesine dair Bakanlar Kurulu Kararının eki olarak Resmi Gazetede yayınlanan 1978 yılı programı yatırım projelerinden "Elektrik Makinaları ve Gereçleri İmalat Sanayii Sektörü" adı altında toplanan TEK ve TEMSAN yatırımlarına ilişkin dipnotta "TEK ve TEMSAN bu projeleri eşgüdümlü olarak geliştirecekler ve her iki kuruluş projelerini birlikte değerlendireceklerdir." yazısı bulunmaktadır. Daha sonra DPPde yapılan koordinasyon toplantısına Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İşletmeler Bakanlığı, TEK ve TEMSAN katılarak gerçekleştirilmesi istenen eşgüdümün ilkeleri saptanmıştır.

Bu ilkeler aşağıda belirtilen şekilde özetlenebilir.

1. 1978 yılı yatırım programında yer alan elektroteknik donanım sanayii ile ilgili yatırımlar TEK ile TEMSAN arasında eşgüdümlü olarak yürütülmeli ve bu sanayiinin kurulması ve geliştirilmesi konusunda yapılan çalışmalara bir bütünlük kazandırılmalıdır.
2. Kurulması planlanmış olan ağır elektroteknik imalat sanayii, daha başlangıç aşamasında bile, olağanüstü boyutlara ulaşabilecek yatırımları gerektirmektedir. Bu nedenle bu girişimin, uygulama bakımından TEK'in dışında ayrı bir kuruluş eliyle, yani TEMSAN tarafından yürütülmesi uygun ve mümkün olacaktır.
3. TEMSAN'ın yatırım konuları elektromekanik ekipman sanayii dallarının büyük bir kısmını kapsamakla beraber TEK bu sanayii dalındaki çalışmalarda SSCB ile fizibilite anlaşmasına gelmiştir. Bu itibarla, fizibilite çalışmalarının TEK tarafından yürütülmesi ve gelecekteki gelişmelere yardımcı olacağı düşüncesiyle yapılacak çalışmalara TEMSAN teknik elemanlarının da katılması uygun olacaktır.
4. TEK'le SSCB arasında yapılan anlaşma gereğince ülkemize gelecek SSCB uzmanlarına, sanayi tesisleri yerleri olarak TEMSAN yatırımları için öngörülen yerler bildirilecektir. Teknik bir zorunluğun ortaya çıkması halinde bu yerler Bakanlar Kurulu kararıyla

değiştirilebilecektir.

5. TEK'le SSCB arasında yapılmış anlaşma kapsamında bulunmayan diğer elektromekanik teçhizat dallarında TEMSAN, çalışmalarını öncelik ve ivedilikle sürdürmelidir.

4. TEMSAN'ın Bugünkü Durumu

14.2.1978 tarihli ve 4- 138 sayılı Cumhurbaşkanlığı onayı ile TEMSAN İşletmeler Bakanlığına bağlanmıştır.

9.10.1978 tarihli olağanüstü Genel Kurul kararı ile şirket sermayesi 100 milyon TL'den 1 milyar TL'ye çıkarılmıştır.

Maliye Bakanlığının düzenlemeleri ile sermaye kompozisyonu aşağıda gösterilen şekilde değiştirilmiştir.

5. TEMSAN'ın Gayesi

Yönetim değişikliği ve 4. beş yıllık planın getirdiği yenilikler ışığında TEMSAN'ın gayesi tekrar gözden geçirildiğinde durum şudur:

- a. Türkiye'nin elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak gayesi ile kurulacak kuvvet santralleri, üretilen elektriğin iletimi ve dağıtımını ile ilgili kuruluşların kullanacağı; hidrolik türbin, buhar türbini, jeneratör, elektrik motoru, transformator, kesici ve ayırıcılar, pompalar ile TEMSAN'ın kendi ihtiyacı ileten değişmeyen hedefler olarak aynen kalmıştır.
- b. Nakil hattı hırdavatı ile izolasyon

Ortaklar	Yeni Pay Oranı (%)	Eski Pay Oranı (%)
1. Maliye Bakanlığı	53.01	-
2. Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)	38.00	10
3. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB)	4.09	41
4. Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)	2.90	29
5. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.	1.00	10
6. Vakıflar Bankası A.Ş.	1.00	10

ve yardımcı malzeme sayılan oksijen, asetilen gibi gazlar ilave edilmiştir.

c. Başlangıçta büyük Buhar Kazanları konusunda TEK'in ortak olduğu SUN-TEK'in yatırım yapması fikri kabul edilmişken sonradan bu işin de TEMSAN tarafından yürütülmesine karar verilmiştir.

d. TEMSAN'ın halen ortak olduğu kuruluşlar MAKSAN, ÇESTAŞ ve AKSARAY MOTOR SANAYİİ A.Ş.dir.

e. TEK'in türbin, jeneratör, motor transformatör ve kesici gibi ağır elektroteknik makina ve araç üretecek iki kompleksin teknik fizibilite raporlarının hazırlanması için, SSCB müessesesi olan "Prom-mashexport" firması ile imzaladığı iki sözleşme gereğince yapılan çalışmalar esnasında bazı yatırım konuları teknik zorunlulukları nedeniyle yer değiştirmiştir.

f. TEMSAN'ın daha önce tek yetkili olarak faaliyet gösterdiği jeneratör ve dizel-elektrojen grubu ithali işi 1979 icra programı ile TEMSAN'a verilmişse de Bakanlıklar arasında uyuşma sağlanamadığından pratikte yürümemiştir.

g. TEMSAN'ın yatırım hacmi 30 Milyar TL'ye ulaşmıştır.

6. TEMSAN'ın Bölümleri ve Yatırım Alanları

TEMSAN'ın faaliyetleri: a) İmalat Yatırımları, b) Ticari faaliyetler ve ortaklıklar, c) Proje, mühendislik hizmetleri.

İmalat Yatırımları

Görevleri içinde en önemlisi tabii ki imalat yatırımları olup bu yatırımlar Güney Doğu Anadolu'da üç ilde üç kompleks olarak toplanmıştır.

Kompleks 1- Diyarbakır

Bu kompleksteki fabrikalar ve kapasiteleri şöyledir.

a) Buhar ve Su Türbinleri Fabrikası
- Buhar Türbinleri
Max. ünite gücü 300 MW olan yılda 4 adet türbin, 1000 MW/yıl.
- Su Türbinleri
Max. ünite gücü 175 MW olan yılda 14 adet Türbin, 1139 MW/yıl.

b) Jeneratör ve Motor Fabrikası

- Jeneratörler

Yılda 18 adet 2139 MW/yıl.

- Motorlar

Senkron ve asenkron, yılda 5065 adet 1222 MW/yıl.

c) Küçük Su Türbinleri ve Pompa Fabrikası

- Derin Kuyu Pompası

20-70 lt/sn debili, 20-80 m düşümlü 300 Adet/yıl.

- Santrifüj Pompa

100-20000 m³/saat debili, 40-250 m düşümlü 600 Adet/yıl.

- Küçük Su Türbinleri

0,1-20 MW arasında, 4-50 m³/saat debili, 27-208 m düşümlü yılda 12 adet 150 MW/yıl

d) Dökümhane

- Döküm Kapasitesi 7500 ton/yıl

- Daha önce (77 ve 78 programlarında) Malatya'da kurulması düşünülen Motor ve Jeneratör Fabrikası 1979 yılı yatırım programında Diyarbakır'a aktarılmıştır.

- 1977 ve 1978 yatırım programlarında Derin Kuyu ve Santrifüj Pompa Fab. olarak gözükken yatırım, Küçük Su Türbinleri de ihtiva edilerek "Küçük Su Türbinleri ve Pompa Fabrikası" haline dönüştürülmüştür. Bu fabrikada üretilen 20 MW'a kadar Francis türbinleri ile bir lisans anlaşması Fransa'nın NEYRPIK firması ile Mart 1979 da imzalanmıştır. Bu fabrika için iç ve dış firmalardan takım tezgahı alınma devam edilmekte olup gecikme sadece bir yıldır.

- Önce yapılan fizibilite raporları ve tesbit edilen proje tutarları Sovyet PROMMASHEXPORT firmasının hazırlayacağı "Technical Proposal" dan sonra realize edilecektir.

- Diyarbakır Kompleksinin orjinal proje tutarı:

İç : 2.278.509.000 TL.

Dış: 893.727.000 TL

Toplam : 3.172.236.000 TL.

1980 Programında 18.685 Milyon TL olarak değiştirilerek teklif edilmiştir.

- Eylül 1979 sonuna kadar yapılan toplam harcama 114.606.425 TL dir.

- Kompleks Tin idari ve sosyal bina-

ları tamamlanmış, alınan arazisi de 1.200.000 iridir.

- Bu kompleks de ayrıca bir Merkez Laboratuvarı ve Hidrolik Türbin Test İstasyonu bulunacaktır.

Kompleks 2- Malatya

Bu kompleksin içine aldığı fabrikalar şunlardır:

a) İletkenler Fabrikası

b) İzolasyon ve yardımcı malzeme fabrikası

c) Havai hat hırdavat fabrikası
34.5-154-380 kV'lık zincir izolatör bağlantı elemanları ara tutucular ve titreşim amartisörü üretecektir. Yıllık Kapasitesi 5000 ton olacaktır.

d) Buhar Kazanları Fabrikası

Buhar Kazanları

Yılda 4 adet ünite güçleri

150,200, 300 MW 1000 MW/yıl.

- 1977 ve 1978 yılı yatırım programlarında görülen transformatör fabrikası Elazığ'a, jeneratör ve motor fabrikası Diyarbakır'a, Yozgat'daki buhar kazanları fabrikası da Malatya'ya nakledilmiştir. İletkenler fabrikası ile izolasyon ve yardımcı malzemeler fabrikası yeni konu olarak ele alınmışlardır.

- önce yapılan fizibilite raporlarının revizyonu ve iletkenler fabrikası ile izolasyon ve yardımcı malzemeler fabrikası fizibilite raporları "Technical Proposal"ın tesliminden sonra hazırlanacaktır. Aynı sebepten proje tutarları da değişebilir.

- İzolasyon fabrikası hariç kompleksin orijinal proje tutarı:

İç 773.600.000 TL

Dış 486.100.000 TL

Toplam 1.259.700.000 TL

1980 Programında 10.315 Milyon TL olarak değiştirilerek teklif edilmiştir.

- Eylül 1979 sonuna kadar yapılan toplam harcama 10.584.934 TL.dir.

- Buhar kazanları fabrikası kesin fizibilite raporu bitirilmiş ve proje tutarı 4,8 Milyar TL. olarak tesbit edilmiştir.

Bu projenin gerçekleştirilebilmesi için dış firmalarla temasa geçilmiş teklifler alınmıştır, incelemeler devam etmektedir.

- Mevcut arazi uygun olmadığı için 600 dönümlük başka bir arazinin istinakli işleri devam etmektedir.

- Özel alışımli havai hat hırdavat fabrikası fizibilite raporu sonuçlanmak üzeredir.

Kompleks 3- Elazığ

Bu Kompleksi meydana getiren iki fabrika

- Transformatör Fabrikası
 - Güç Transformatörleri 380 kV'a kadar, Max. ünite gücü 975 MVA olan yılda 73 adet 5260 MW/yıl
- Kesici ve Ayırıcı Fabrikası
 - Yüksek voltaj Kesicisi 60 Adet/yıl 380 kVa kadar 28000 MVA, hariç tip, havali
 - Yüksek voltaj kesici 1000 Adet/yıl
 - 154 kVa kadar 5000-7000 MVA, hariç tip havali
 - Yüksek voltaj kesici 1500 Adet/yıl
 - 10 kV'a kadar 250-500 MVA dahili tip
 - Yüksek Voltaj Ayırıcı 5200 Adet/yıl
 - 380 kV'a kadar, harici tip

- 1977 ve 1978 yılı yatırım programlarında Malatya'da gösterilen transformatör fabrikasının Elazığ'a kurulması teknik açıdan uygun görülmüştür.

- Bu komplekste bulunan yüksek gerilim test laboratuvarı transformatör fabrikası ve kesici, ayırıcı fabrikası ile birlikte kompleks 3'ü oluşturacaktır.

- Sovyet PROMMASHEXPORUn hazırladığı rapor tetkik edildikten sonra fizibilitelerin revizyonu ve lisans temini işlerine başlanacaktır. Gene bu raporun alınmasından sonra proje masrafları değişebilir.

- Elazığ Kompleksinin Orijinal Proje Tutarı:

(Yalnız Transformatör Fabrikası)
İç 244.765.000 TL.
Dış 97.735.000 TL.
Toplam 342.500.000 TL

1980 yılı programında 3.920 Milyon TL. olarak değiştirilerek teklif edil-

miştir. (Bu teklif kesici ve ayırıcı fabrikasını da ihtiva etmektedir.)

- Eylül 1979 sonuna kadar yapılan toplam harcama 36.242.565 TL. dir.

- Yeni satın alınan fabrika arazisi ile birlikte 568.000 m² arazisi bulunmaktadır.

5.1. Ticari Faaliyetler ve Ortaklıklar

1977 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Jeneratörlerin TEMSAN kanalıyla ithalat ve tevziatını yürütmeye hakkındaki yazısı üzerine teşebbüse geçilmiş, birçok bağlantı yapılmasına rağmen sadece dört adedinin ithali gerçekleştirilerek üçü satılmıştır.

4. Beş yıllık Kalkınma Planında da aynı anlamda bir madde olmasına rağmen Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının mücaadesi olmadığından şimdiye kadar bu faaliyet gerçekleştirilememiştir.

Şirketin uğraşı alanına giren konularda imalat yapan ufak sermayeli bazı kuruluşlara da ortak olunmuştur. Bunlar:

a) MAKSAN Malatya Makina Sanayii A.Ş.

Pik, Çelik, hafif metal alaşım dökümü, tekstil makinaları ve her türlü güç transformatörleri imali ve ticareti ile meşgul olan bu firmaya TEMSAN 10,5 Milyon TL. ve %25 hisse ile ortak bulunmaktadır.

b) ÇESTAŞ Çukurova Elektrik Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Elektrik enerjisinin üretimi, iletimi, dağıtımı ve tüketimi ünitesine kadar her türlü elektrik malzemesi, aleti, cihazları, makinaları ve teçhizatı ile bunlara ait aksamı imal etmek, satmak ve bu amaçlarla gereken fabrika ve tesisleri kurmak, kısmen veya tamamen satın almak ve bunları işletmek gayesi ile kurulmuştur. %10 hisse ile bu şirkete ortak olan TEMSAN'ın ödenmiş payı 10 Milyon TL.dir.

c) Aksaray Motor Sanayii A.Ş.

Tümosan tarafından kurulması planlanan ve gayesi her çeşit motor imal etmek, montajını yapmak ve bu malul ile teçhizatın kullanılabilmesi için

araç, gereç, makinaları imal etmek ve montajını yapmak olan bu şirkete TEMSAN 1 Milyon TL tutarında %0.4 hisse ile ortaktır.

6.2. Proje Mühendislik Hizmetleri

Bu çeşit hizmetler için kurulan Elektrik Santralleri Grubunun "Hidrolik Proje ve Konstrüksiyon" Grubu Uzman bir kadro ile faaliyete geçmiş olup hidrolik güç santrallerinin projelerinden montajına kadar çeşitli görevleri yerine getirerek bu konudaki yerli katkıyı artırma arzusundadır.

İlk olarak Tohma projesi üzerinde çalışmış fakat lisans anlaşması yapılmadığından bu konudaki çalışmalar fazla detaylı olmamıştır.

Şimdi 2 x 15,8 - 31,6 MW gücünde "Karacaören Hidroelektrik Santral"ının elektromekanik teçhizatının, imali, temini, montajı ve işletmeye girme anına kadar yapılacak işler için DSİ ile TEMSAN arasında anlaşma görüşmeleri yapılmaktadır.

Ayrıca Hakkari, Muş, Van ve Antalya çevresinde 4 adet küçük hidroelektrik santralının, etüd elektromekanik teçhizatın projesi, santral inşaatı teçhizatın temini, imali ve işletmeye sokulması hizmetleri için YSE'den teklif alınmıştır.

7. Sonuç

Primer enerji kaynaklarını geliştirmek ve özellikle Ağır Elektromekanik Sanayii bütün dalları ile kurulmadıkça Türkiye'nin elektrik enerjisi sorununu köklü bir çözüme kavuşturmak mümkün olmayacaktır.

Bu çizgiyi korumayan diğer bütün girişimler, bu gün şiddetini bütün varlığı ile hissettiren elektrik kısıntıları ve kesintilerini geçici olarak azaltabilir. Ama kalıcı olmayan bu çözümler hep geçici çarelerdir.

Elektromekanik Sanayii toplumumuz için bir beceribilme, bir müktedir olabilmek, kısacası uygar olabilmek iddiasını taşıyan bir olaydır.

TEMSAN, bünyesinde çalışanların gayretleri ve bulabildiği destek ölçüsünde başarılı olabilecek ve Türkiye'nin elektrik enerjisi davasında kalıcı çözümler getirebilecektir.